

ARCHEOLOGIENOTA
BRASSCHAAT
KASTEELLEI - OUDSTRIJDERSLEI
RESULTATEN

FODIO
Turnhoutsebaan 277
B-2110 Wijnegem

Marleen Arckens
Niels Geelen
Jan De Beenhouwer

INHOUD

1.	Verslag van de resultaten van het bureauonderzoek.....	3
1.1	Beschrijvend gedeelte	3
1.1.1	Administratieve gegevens	3
1.1.2	Kader waarbinnen het onderzoek plaats vindt	5
1.1.3	Onderzoeksopdracht.....	8
1.1.4	Werkwijze	9
1.2	Assessment rapport.....	10
1.2.1	De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied.....	10
1.2.2	Historische situering	15
1.2.3	Archeologische situering.....	20
1.2.4	Datering en interpretatie van het onderzochte gebied.....	21
1.2.5	Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed.....	23
1.2.6	Samenvatting	23
	Bibliografie.....	24
	Figurenlijst	25
	Archeologische periodes in Vlaanderen	26

COLOFON

erkend archeoloog: Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142

auteurs: Marleen Arckens, Jan De Beenhouwer, Niels Geelen

1. DE RESULTATEN VAN HET BUREAUONDERZOEK

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode		2017F113
Actoren		Fodio OE/ERK/archeoloog/2015/0067 Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142 (veldwerkleider) De Beenhouwer Jan OE/ERK/Archeoloog/2015/00068 Niels Geelen
Locatie	Provincie	Antwerpen
	Gemeente	Brasschaat
	Deelgemeente	
	Site	Kasteellei - Oudstrijderslei
Kadastrale gegevens		Brasschaat 2 AFD, sectie E, perceel 302M
Oppervlakte onderzoeksgebied		27.484 m ²
Bounding box	punt 1 (NW)	x: 156393,7 y: 218859,9
	punt 2 (ZO)	x: 156672,6 y: 218676,4
Kadastraal percelenplan		Fig. 1
Topografische kaart		Fig. 2
Afbakening verstoorde zones		geen verstoorde zones
Begindatum onderzoek		22 juni 2017
Einddatum onderzoek		28 juni 2017

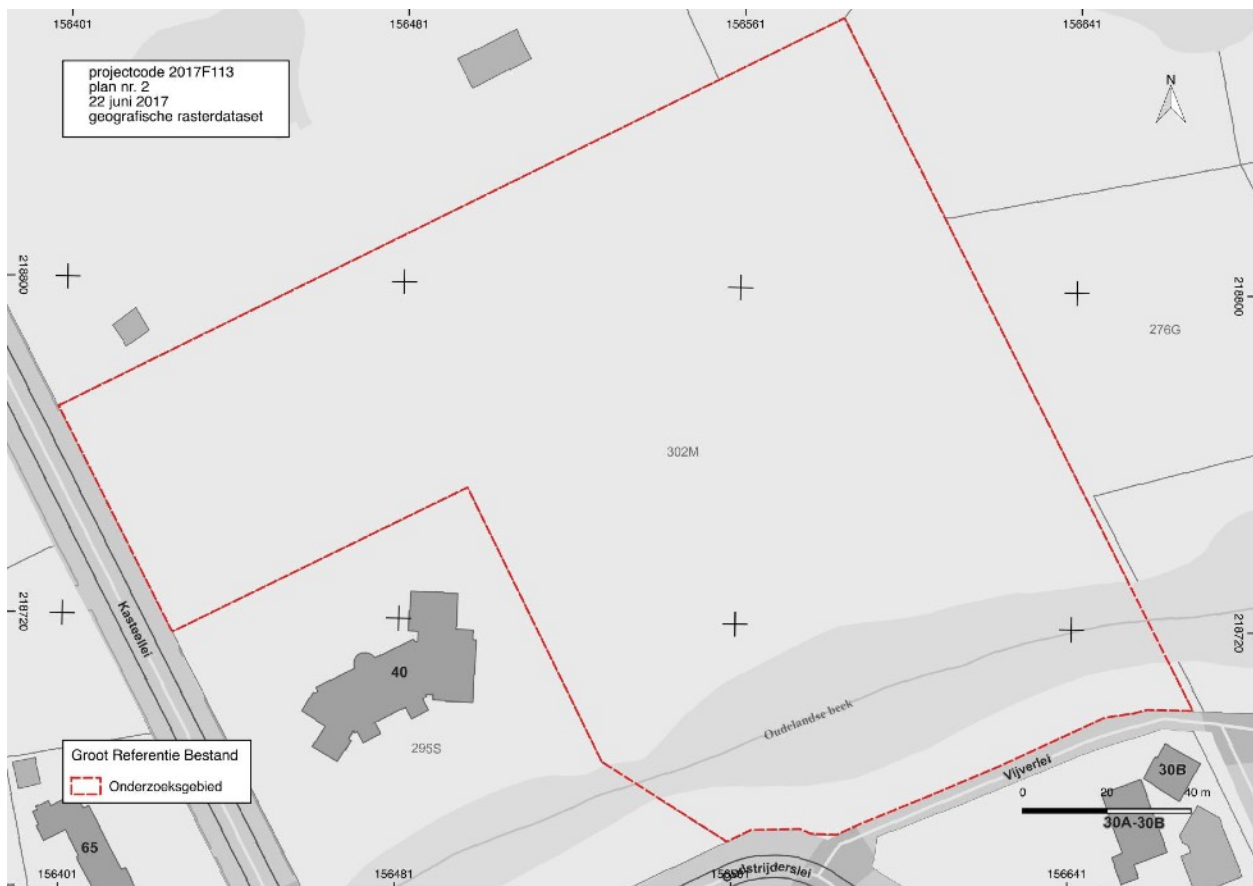

Fig. 1 Situering van het onderzoeksgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt

Fig. 2 Situering van het onderzoeksgebied de topografische kaart 1:10.000 © NGI

Fig. 3 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomosaïek middenschallig winter 2016. © Geopunt

1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt

Criteria uit het Onroerenderfgoeddecreet die aanleiding geven tot het opmaken van de archeologienota

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande verkavelingsvergunning.

De wetgeving met betrekking tot archeologie omvat enerzijds het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en anderzijds het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016.

Overwegend dat

- de aanvrager van de vergunning een privaatrechtelijk rechtspersoon is,
- de aanvraag geen betrekking heeft op een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt, zoals vastgesteld door de Vlaamse Regering,
- de percelen waarop de vergunning betrekking heeft niet geheel of gedeeltelijk gelegen zijn in een archeologische zone, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,
- de betrokken percelen niet volledig gelegen zijn buiten woon- of recreatiegebied. Het projectgebied bevindt zich op het gewestplan in code 104 (woonparkgebied).
- de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft meer dan 3000m² bedraagt,

dient een bekrachtigde archeologienota te worden toegevoegd bij de aanvraag van een verkavelingsvergunning met ingreep in de bodem.

Geplande werken en bodemingrepen

Het onderzoeksgebied heeft een rechthoekige vorm met een uitloper in het noordwesten. Het grootste gedeelte van het gebied is bedekt met eiken-beukenbos en sparrenbos. Over een oppervlakte van ca. 5740 m² langsheen de westelijke perceelsgrens is een strook grond begroeid met gras. Over het zuidelijke gedeelte van het terrein stroomt de Oudelandse Beek van oost naar west.

Het verkavelingsplan voorziet in het verdelen van het bestaande perceel in twee kavels voor residentiële bewoning. Het noordelijke lot zal een oppervlakte van 12.465 m² hebben, het zuidelijke van 15.019 m². De huidige eigenaar voorziet zelf geen verdere ontwikkeling. Op korte termijn zijn er dus geen ingrepen in de bodem gepland. Er worden geen infrastructuurwerken uitgevoerd en er worden geen bomen gekapt.

Het verkavelingsontwerp voorziet een zone met een oppervlakte van 5100 m² waarbinnen in de toekomst de sparren mogen worden geroid. Deze bevindt zich rond het open grasland midden op het perceel en is verdeeld over de twee nieuwe percelen. Het eiken-beukenbos ten westen en ten oosten ervan blijft behouden. De zone waarbinnen op elk van de twee percelen gebouwen zullen mogen worden ingeplant is 900 m² groot.

Fig. 4 PLAN 14 Bestaande Toestand © Marc Claes

Onderzoeksopdracht

Vraagstelling

Het bureauonderzoek heeft tot doel het projectgebied archeologisch te evalueren op basis van bestaande bronnen en de impact van de geplande werken op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed te bepalen. Dit houdt in dat er informatie wordt verzameld over de mogelijke aanwezigheid of afwezigheid van archeologisch erfgoed binnen het projectgebied. De kenmerken, de relatie met het omringend landschap, de bewaringstoestand en de waarde van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed worden ingeschat. Ook de manier waarop de geplande bodemingrepen worden uitgevoerd maakt deel uit van de evaluatie.

Het bureauonderzoek formuleert een antwoord op de volgende onderzoeksvragen:

- welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?
- wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?

1.1.4 Werkwijze

Om een beeld te schetsen van het fysisch geografisch kader werd een beroep gedaan op de topografische kaart van België in digitale versie¹, de tertiairgeologische kaart, de quartairgeologische kaart, de bodemkaart volgens Belgische classificatie², het kadastraal percelenplan³ en de luchtfoto's beschikbaar via Geopunt Vlaanderen⁴. De geomorfologische kaart werd niet geraadpleegd vermits deze niet beschikbaar is voor het projectgebied. De bodembedekkingskaart en de bodemerosiekaart werden geraadpleegd maar niet afgebeeld. De bodembedekkingskaart leverde geen bijkomende informatie op na consultatie van verschillende reeksen luchtfoto's. Op de bodemerosiekaart lag het onderzoeksgebied in een zone waarover de kaart geen informatie verschaft. De opdrachtgever leverde het plan bestaande toestand en het verkavelingsplan.

Voor de historische situering van het onderzoeksgebied werd een beroep gedaan op de Ferrariskaart (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854). De Popp-kaart (1842-1879) is niet beschikbaar voor het gebied. Er werd gewerkt met de geografische rasterdatasets van de kaarten beschikbaar via geopunt. Via Cartesius werd de georeferentieerde historische topografische kaart van 1873 en 1939 geraadpleegd.

Alle gebruikte rasterdatasets werden opgehaald via Web Map Service of als tiff/jpeg/pdf beschikbaar via de geoloketten van de Federale, Vlaamse en Provinciale overheden. De verwerking van de gegevens en aanmaak van de kaarten voor de archeologienota gebeurde met QGIS 2.14 Essen.

Door op de recente topografische kaart en het kadastraal percelenplan de historische gegevens te georefereren, werd de historische dimensie van het landschap in de zone van het projectgebied zo goed mogelijk gereconstrueerd. De indeling en inrichting van het landschap kregen bijzondere aandacht. Het historisch grondgebruik werd vergeleken met de huidige toestand, om de impact van eventuele verstoringen te kunnen inschatten.

Bijkomend archiefonderzoek is niet uitgevoerd omdat uit de analyse van het historisch kaartmateriaal en de beschikbare cartografische bronnen geen grondgebruik naar voor komt dat dit noodzakelijk maakt.

De gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vormden de basis voor de archeologische situering van het onderzoeksgebied aan de hand van de gelokaliseerde archeologische sites en vondsten in de omgeving van het onderzoeksgebied. Via het geoportaal van Onroerend Erfgoed⁵ werden de inventaris van beschermde archeologische sites en de kaart van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt geconsulteerd.

¹ webservice cartoweb.be van het NGI.

² <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.

³ http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nI_BE.

⁴ <http://www.geopunt.be>.

⁵ <https://geo.onroenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02>.

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied

Geografische en topografische situering

Het onderzoeksgebied is gelegen in het zuiden van de gemeente Brasschaat, ca. 2 km ten zuidwesten van de dorpskern. Het onderzoeksgebied is terug te vinden op de topografische kaart 1/10.000 kaartblad 7/8Z. Brasschaat is een gemeente ten noorden van Antwerpen. Geografisch behoort Brasschaat tot de Antwerpse Kempen

Geomorfologisch behoort het gebied tot de depressie van de Schijns-Nete ook gekend als de Kempische Laagvlakte. Dit is het gebied tussen de Scheldepolders in het westen en het Limburgs plateau in het oosten. De depressie omvat het gehele middelste deel van de provincie Antwerpen. In dit zandig laag gelegen gebied blijft de topografie beneden 20 m TAW. Het landschap is er vlak tot golvend.⁶

Binnen het onderzoeksgebied is er verschil in hoogte tussen de open strook grasland centraal op het perceel en het omringende bos. Uit het west - oost profiel blijkt dat ten westen van het grasland de bomen aangeplant zijn op een gebogen verhevenheid die een hoogte van ca. 6,80 m TAW bereikt. Het grasland is aangelegd op een hoogte van ca. 6,55 m TAW. Ten oosten van de open plek blijft het reliëf stijgen in de richting van de perceelsgrens en bereikt een hoogte van ca. 7,46 m TAW. De Oudelandse Beek aan de zuidzijde van het perceel ligt ter hoogte van het noord-zuid profiel op een hoogte van ongeveer 6,39 m TAW. De bomen ten noorden ervan op een gemiddelde hoogte van 7,25 m TAW. Binnen het onderzoeksgebied lijkt een kunstmatig reliëf te zijn aangelegd bij de aanleg van het landschapspark waartoe het behoorde vanaf het begin van de 20ste eeuw (zie historische situering).

Hydrografisch behoort het onderzoeksgebied tot het deelbekken van de Benedenschijn, het Beneden-Scheldebekken en het stroomgebied van de Schelde. Lokaal wordt het gebied ontwaterd door de Oudelandse Beek die het zuidelijk deel van onderzoeksgebied van oost naar west doorkruist parallel aan de zuidelijke perceelsgrens.

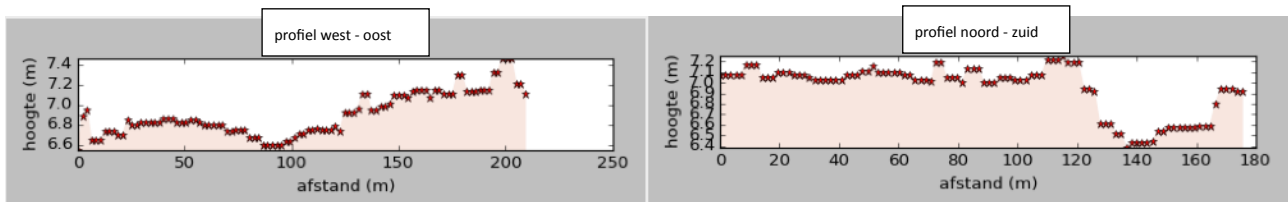

Fig. 6 PLAN 3. Profiel van het terrein © Geopunt (22 juni 2017)

⁶ Adams & Vermeire 2002.

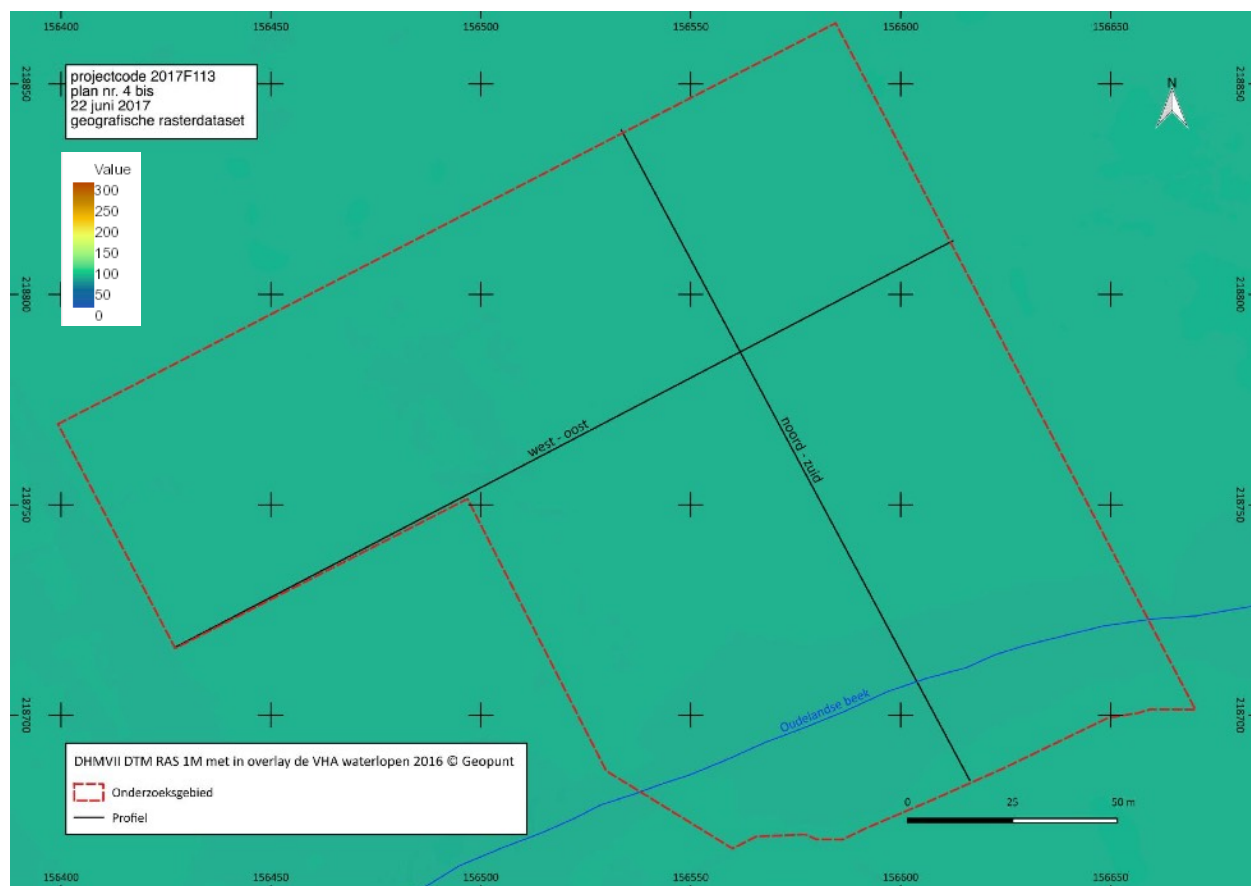
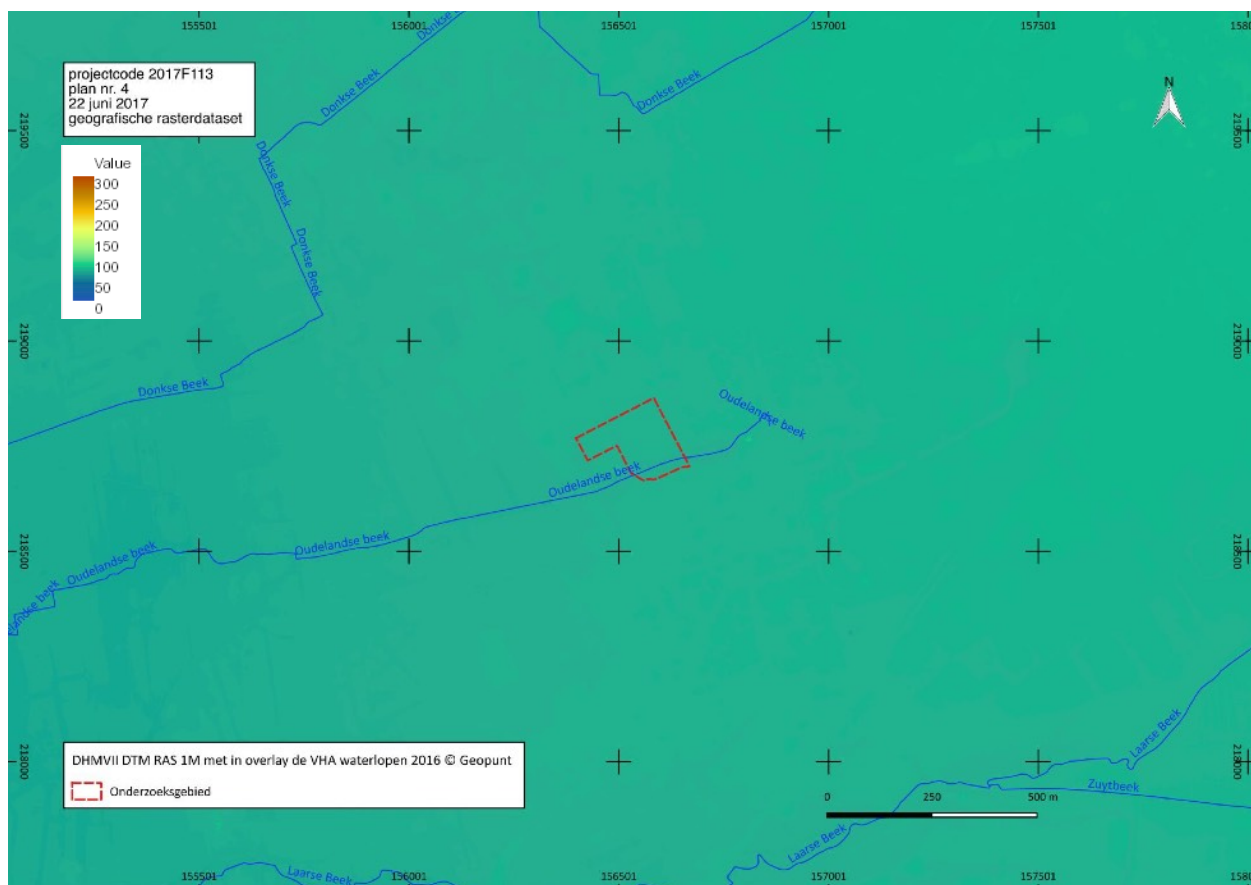

Fig. 7 Situering van het onderzoeksgebied op het DHM LIDAR_DHMV_II_DTM_RAS_1M met in overlay de waterlopen zoals opgenomen in de Vlaamse Hydrografische Atlas 2016. © Geopunt

Geologische en bodemkundige situering

Het prequartair substraat van het onderzoeksgebied is volgens de gegevens op de tertiairgeologische kaart opgebouwd uit de Formatie van Lillo, Lid van Merksem. Deze formatie dateert uit het plioceen en bestaat uit grijsgroen tot grijsbruin fijn tot middelmatig glauconiet- en kalkhoudend zand dat tevens schelpfragmenten en siderietconcreties bevat.

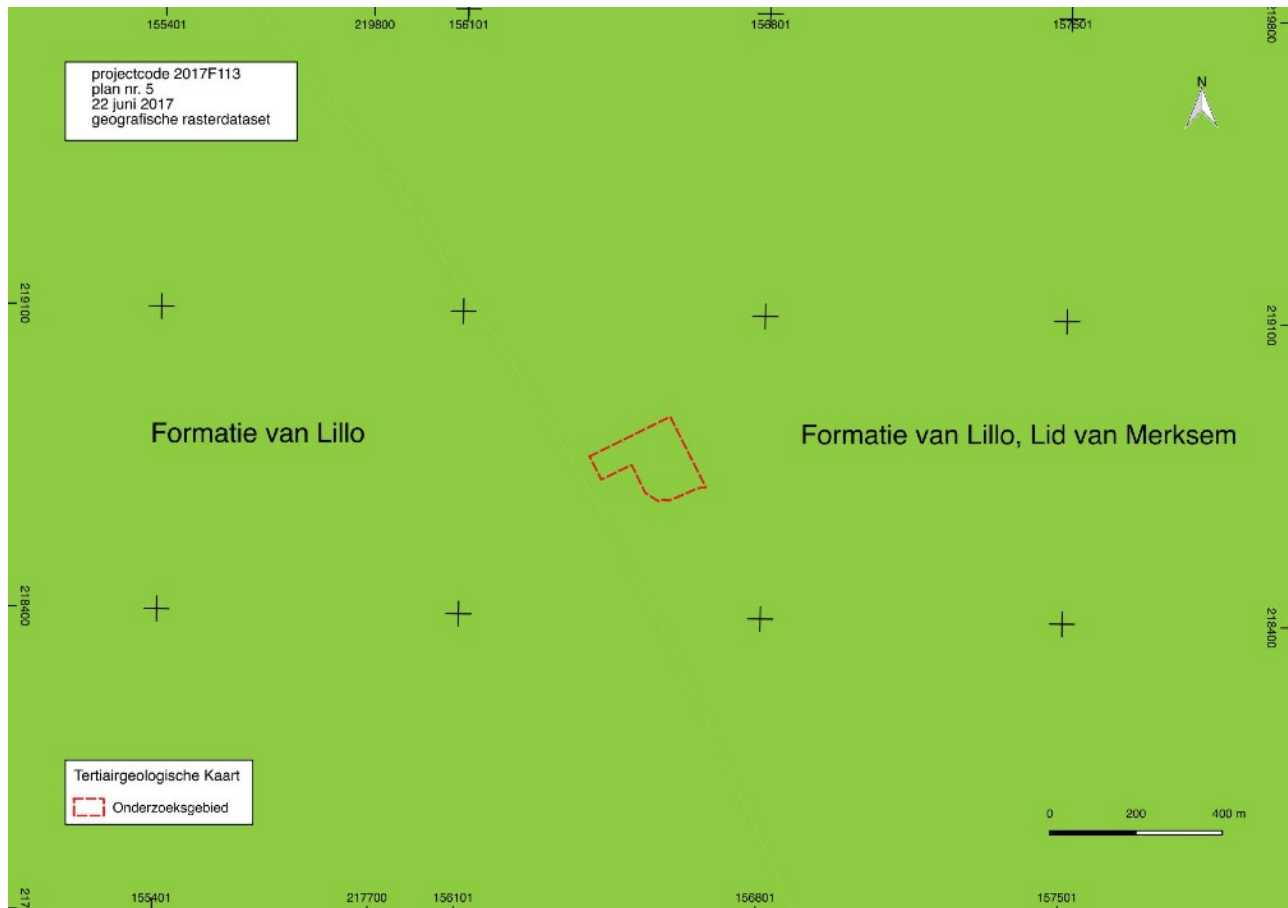
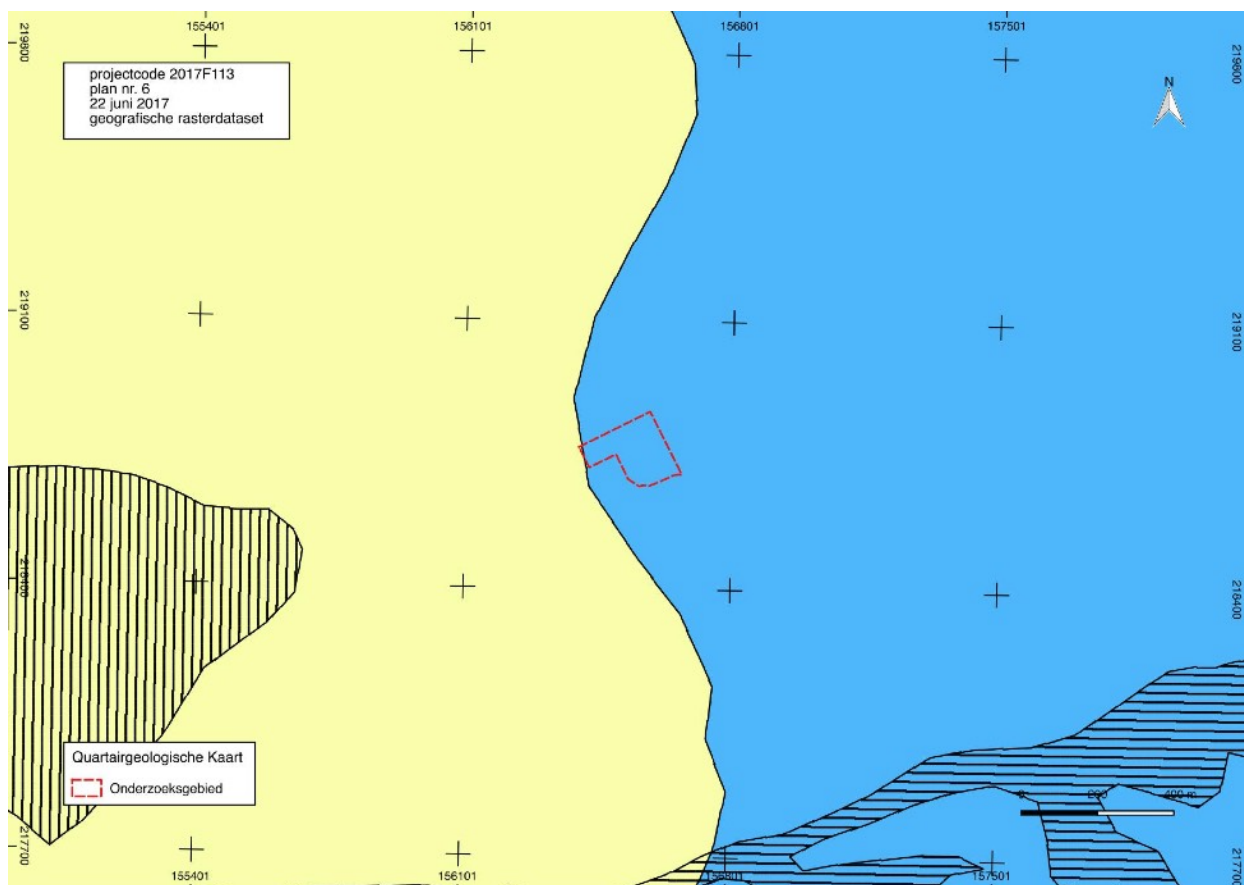

Fig. 8 Het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart. © Databank Ondergrond Vlaanderen

Het projectgebied bevindt zich op de quartairgeologische kaart 1/200.000 in een zone die geclassificeerd wordt als profieltype 21. Binnen het onderzoeksgebied bevinden zich eolische afzettingen die bestaan uit zand of silt van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen en/of hellingsafzettingen uit het quartair. Daaronder kunnen zich nog getijdenafzettingen/estuariene afzettingen met mogelijke intercalatie van fluviatiele en eolische afzettingen bevinden. Deze afzettingen dateren uit het Vroeg-Pleistoceen. In het westen grenst het gebied aan een zone die geclassificeerd wordt als profieltype 1: bovenop het prequartair substraat werden eolische zanden uit het weichseliaan (laat-pleistoceen) en mogelijk het tardiglaciaal (vroeg - holoceen) afgezet. Er vonden geen tardiglaciaal en/of holocene afzettingen plaats boven op de pleistocene sequentie.⁷

⁷ Bogemans 2005&2008.

21

ELPw en/of HQ
G(f)VPt,p-Te

ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.

G(f)VPt,p-Te Getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijke intercalatie van fluviatiele en eolische afzettingen. De afzettingen dateren van het Vroeg-Pleistoceen volgens de Noordwest-Europese classificatie en van het Tertiair volgens de internationale stratigrafische commissie.

1

ELPw en/of HQ

ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en het centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.

21a

FH
ELPw en/of HQ
G(f)VPt,p-Te

* De karteereenheid is mogelijk afwezig.

FH Fluviatiele afzettingen (organochemisch en primairien inclusief), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).

ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.

G(f)VPt,p-Te Getijdenafzettingen (estuariene afzettingen) met mogelijke intercalatie van fluviatiele en eolische afzettingen. De afzettingen dateren van het Vroeg-Pleistoceen volgens de Noordwest-Europese classificatie en van het Tertiair volgens de internationale stratigrafische commissie.

1c

GH
ELPw en/of HQ

* De karteereenheid is mogelijk afwezig.

GH Getijdenafzettingen (mariene en estuariene) van het Holoceen.

ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.

Fig. 9 Het onderzoeksgebied op de quartaargeologische kaart. © Databank Ondergrond Vlaanderen

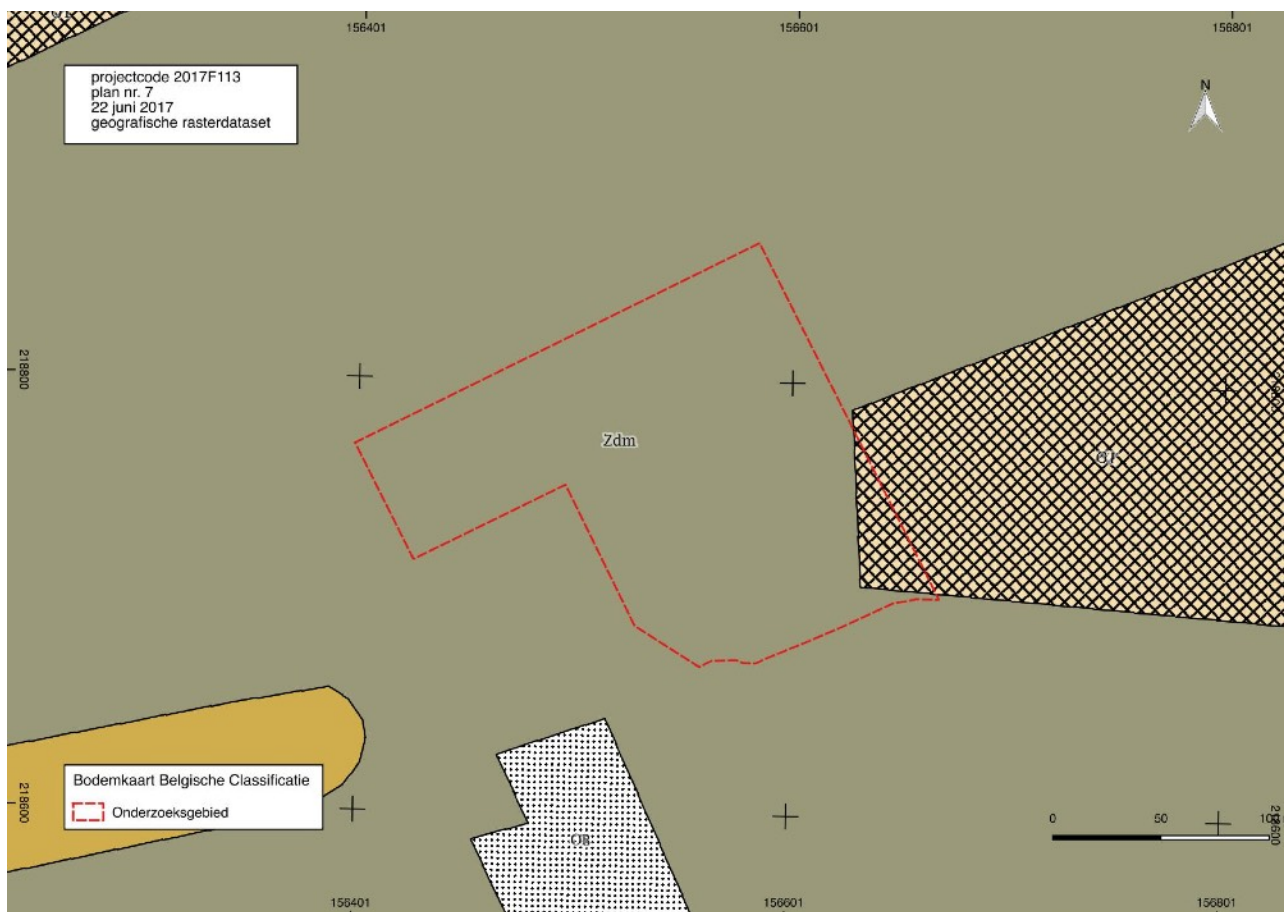

Fig. 10 Het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © Databank Ondergrond Vlaanderen

Op de bodemkaart volgens Belgische classificatie wordt de bodem in de oostelijke hoek van het onderzoeksgebied geclassificeerd als sterk vergraven gronden (OT). De rest van het onderzoeksgebied wordt geclassificeerd als bodemtype Zdm. Dit is een matig natte, matig gleyige (d) zandbodem (Z) met een dikke antropogene humus A horizont (m). Deze matige natte plaggenbodems hebben een homogeen humeuze bruinachtige of grijsachtige bovengrond die minstens 60 cm dik is. De onderkant van het plaggendeek is dikwijls zwartachtig en zeer humusrijk. Het betreft de bouwlaag van een begraven profiel dat in het plaggendeek verwerkt is. In het plaggendeek vindt men roestverschijnselen tussen 40 en 60 cm.⁸ Plaggenbodems werden eeuwenlang bewerkt door de mens en werden daarbij aangerijk met organische stoffen zoals plaggen of stadsmest.⁹

⁸ Van Ranst en Sys 2000; Databank Ondergrond Vlaanderen.

⁹ Dondeyne et al 2015.

1.2.2 Historische situering

Inleiding

Tot 1830 behoorde het grondgebied Brasschaat bij de heerlijkheid, na 1789 de gemeente Ekeren. Ekeren wordt reeds in 1155 voor het eerst vermeld in een oorkonde van de Sint-Michielsabdij te Antwerpen. Ekeren maakt deel uit van het Land van Breda dat later in handen kwam van de graven en hertogen van Hoogstraten.

De eerste bewoning te Brasschaat, vermoedelijk vanaf de 12e eeuw, was voor zover bekend gevestigd nabij de huidige kern. In 1482 werd op Mishagen, in het noordwesten van de gemeente, een klooster gebouwd dat echter reeds in de 16e eeuw verlaten werd. De Sint-Antoniuskapel werd voor het eerst vermeld in 1499. Tijdens de 16de eeuw werd Brasschaat verscheidene malen verwoest en geplunderd: in 1542 bij de veldslag tussen Maarten van Rossem en de Prins van Oranje, in 1584 bij het beleg van Antwerpen, eind 16e eeuw en 17e eeuw bij schermutselingen met Hollanders (onder meer 1634 en 1643) en door plunderingen van Spaanse troepen (onder meer in 1622) en in de periode 1672-78 tijdens de oorlog tussen Frankrijk en de Verenigde Provinciën. Tijdens de 18de eeuw kende Brasschaat een periode van bloei. Door de ontginning van de heide, onder impuls van grootgrondbezitters, ontstond het gehucht Maria-ter-Heide. Er kwamen vele buitenverblijven met aangelegde parken.

In 1830 werd Brasschaat een zelfstandige gemeente. Tegenwoordig is Brasschaat een residentiële gemeente van parken en villawijken.

Cartografische bronnen

De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, in 1771-1778 opgemaakt in opdracht van graaf de Ferraris, geeft een duidelijk beeld van de inrichting van het landschap op het einde van de 18de eeuw. Het onderzoeksgebied ligt ten oosten van de Oudlandpolder in een zone met langgerekte percelen omgeven door haagkanten waar akkers en bos elkaar afwisselen. De Oudelandse beek stroomt van oost naar west door de polder maar ontspringt niet zoals tegenwoordig ten zuidoosten van het onderzoeksgebied. De beek komt niet verder dan de zuidelijke grens van kasteel Ter Borcht. Dat is een omgracht domein ca. 300 m ten noordwesten van het onderzoeksgebied met een formele tuin ten zuiden van de gebouwen. Het onderzoeksgebied grenst in het westen aan de huidige Kasteellei, de grens van de tuin van het kasteel op het einde van de 18de eeuw. Kasteel Ter Borcht kende zijn oorsprong in de late middeleeuwen als een omwalde hoeve en werd reeds voor 1684 voltooid als hof van plaisantie. De hofgrachten van het kasteel werden van oudsher gevoed door een aftakking van de Fortuinbeek, die verder naar het noorden stroomt.¹⁰

Ten noordwesten van het onderzoeksgebied ligt het gehucht Donck aan de verbindingsweg tussen Antwerpen en Bergen-op-Zoom, de huidige Kapelsesteenweg. Dat bestaat uit een twintigtal gebouwen, waaronder twee hoeven met walgracht. Donck is met Brasschaat verbonden door een weg waaraan zowel Kasteel Ter Borcht als het Bisschoppenhof (niet benoemd op de kaart) grenzen. Net ten zuiden van Donck ligt het kleinere gehucht Hoeck, dat een tiental gebouwen telt. Ten oosten van het onderzoeksgebied, op ca. 800 m, ligt de weg Rotterdam-Antwerpen, beter gekend als de Bredabaan. Aan deze weg grenzen een aantal woningen waaronder ook een hoeve met walgracht.

De topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854) toont landschappelijk en qua bebouwing een erg gelijkaardig beeld. Het bosareaal is iets in omvang toegenomen. Het oostelijke deel van het onderzoeksgebied is nu bebost en niet langer in gebruik als landbouwgrond. Het bos ten zuiden van de formele tuin van kasteel Ter Borcht is aangelegd als sterbos. De loop van de Oudelandse Beek ten zuiden Kasteel Ter Borcht lijkt via een aftakking die een hoek van 90° maakt verbonden met de kasteelgrachten.

¹⁰ Breesgata 1922-1993.

Fig. 11 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart. © Geopunt

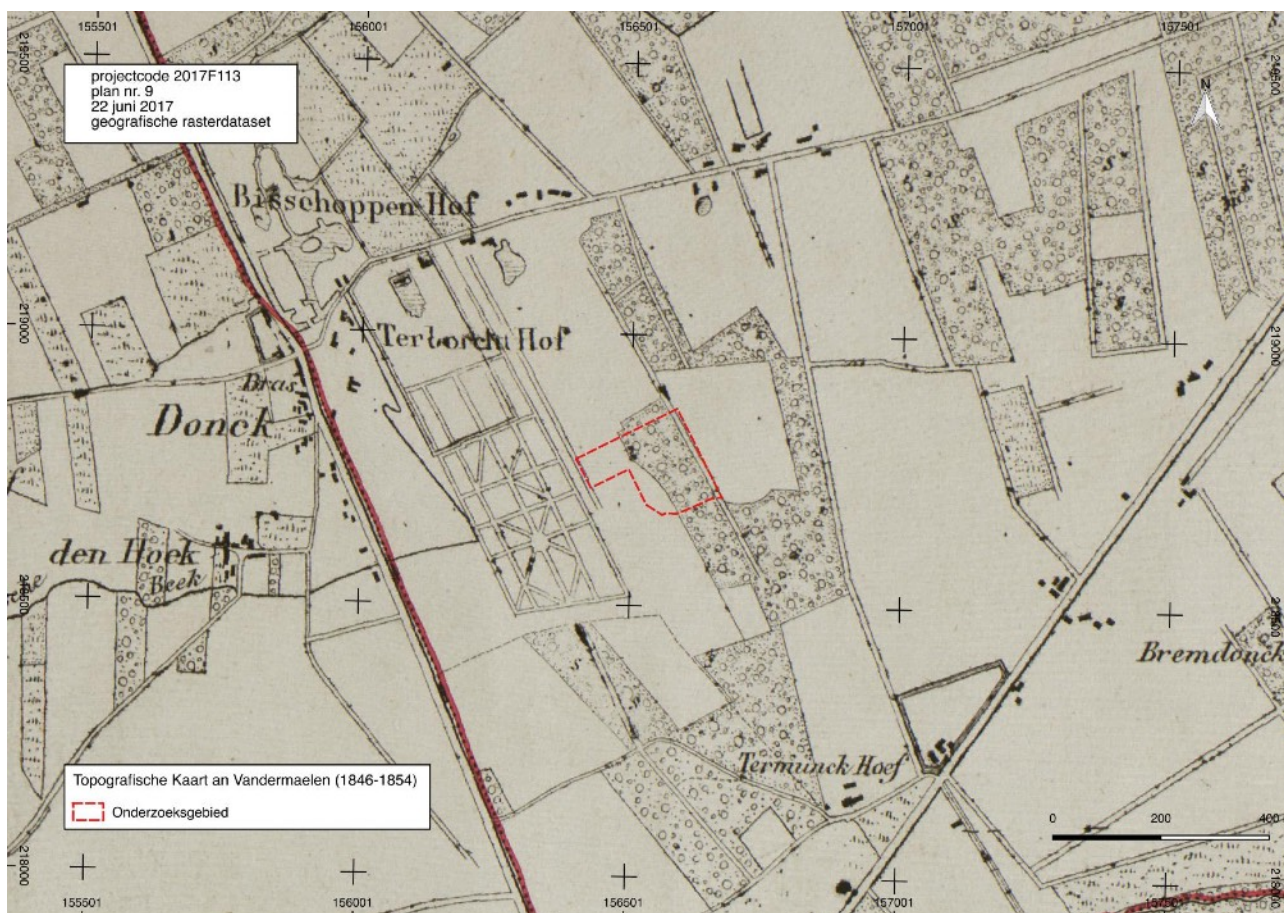

Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt

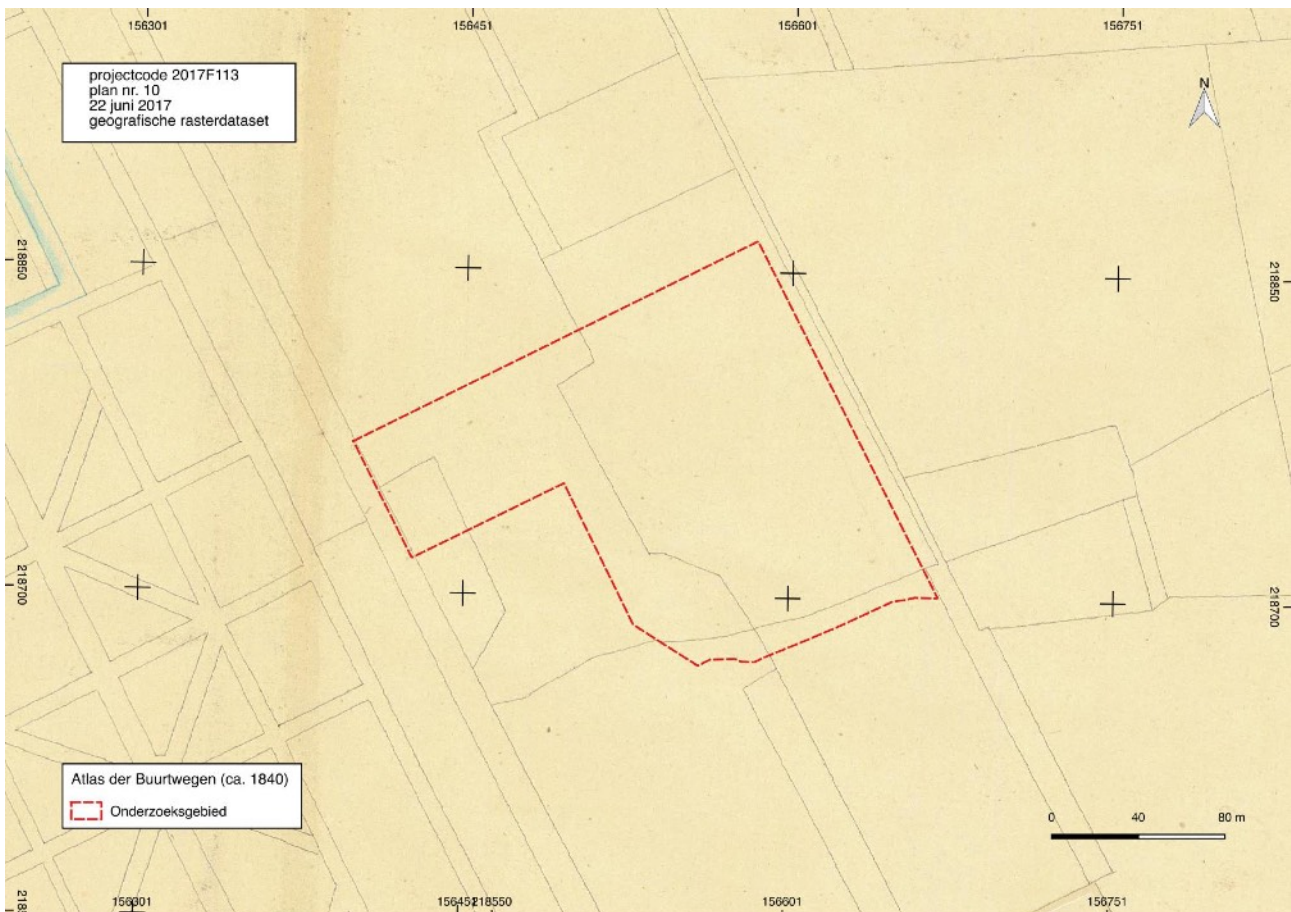

Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen. © Geopunt

De detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) tonen dat het onderzoeksgebied gelegen is tussen twee ongenummerde wegen en in het westen grenst aan het sterbos van kasteel Ter Borcht. Er is geen andere bebouwing in de omgeving van het gebied.

Op de topografische kaart van 1873 is het bosareaal in de omgeving van het onderzoeksgebied uitgebreid. Het grootste verschil met de voorgaande historische kaarten is de verlegging van de loop van de Oudlandse Beek, die nu van oost naar west parallel aan de zuidelijke perceelsgrens over het onderzoeksgebied stroomt. Ook de eerste aanzetten voor het omvormen van de formele tuin van kasteel Ter Borcht tot een landschappelijke tuin zijn reeds gemaakt. Mogelijk kadert het verleggen van het tracé van de beek in de aanleg van de geplande tuin.

Op de topografische kaart van 1939 is het onderzoeksgebied opgenomen in het landschapspark van kasteel Ter Borcht. De Oudlandse beek is verbreed en kreeg haar huidige omvang. Een strook grasland verdeelt het onderzoeksgebied in twee. Over het westelijk deel loopt een gepland tracé voor het verlengen van de Oudstrijderslei tot onmiddellijk ten zuiden van de Donksesteenweg ter hoogte van Terboschhof dat voor het eerst verschijnt op de topografische kaart van 1873. Een groot deel van het omringende landschap is bebost. Het wegenpatroon met aanleg van brede dreven ten zuiden van het onderzoeksgebied lijkt op het huidige.

Vanaf 1946 begon de Maatschappij Ter Borcht met de verkaveling van het domein Ter Borcht.¹¹ Op de luchtfoto van 1971 zijn de resten van de landschappelijke tuinaanleg nog herkenbaar ter hoogte van het onderzoeksgebied. Dat is ook op de meer recente luchtfoto's nog steeds het geval. De inrichting van het te onderzoeken gebied is in wezen niet meer veranderd sinds de jaren 1930. De bebouwing in de omgeving nam sinds 1946 de verkaveling van het vroegere kasteeldomein begon toe.

¹¹ Breesgata 1992-1993.

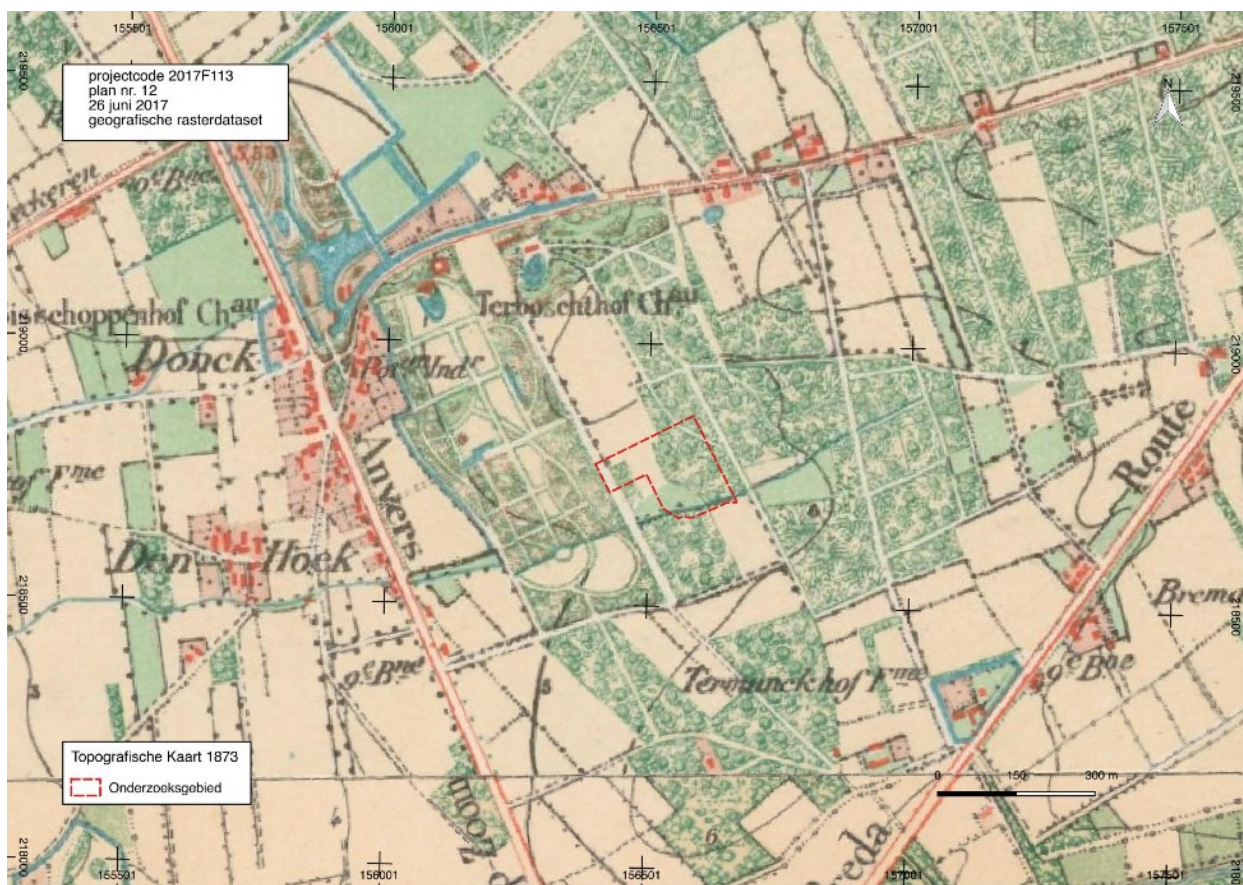

Fig. 14 Situering onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1873. © NGI

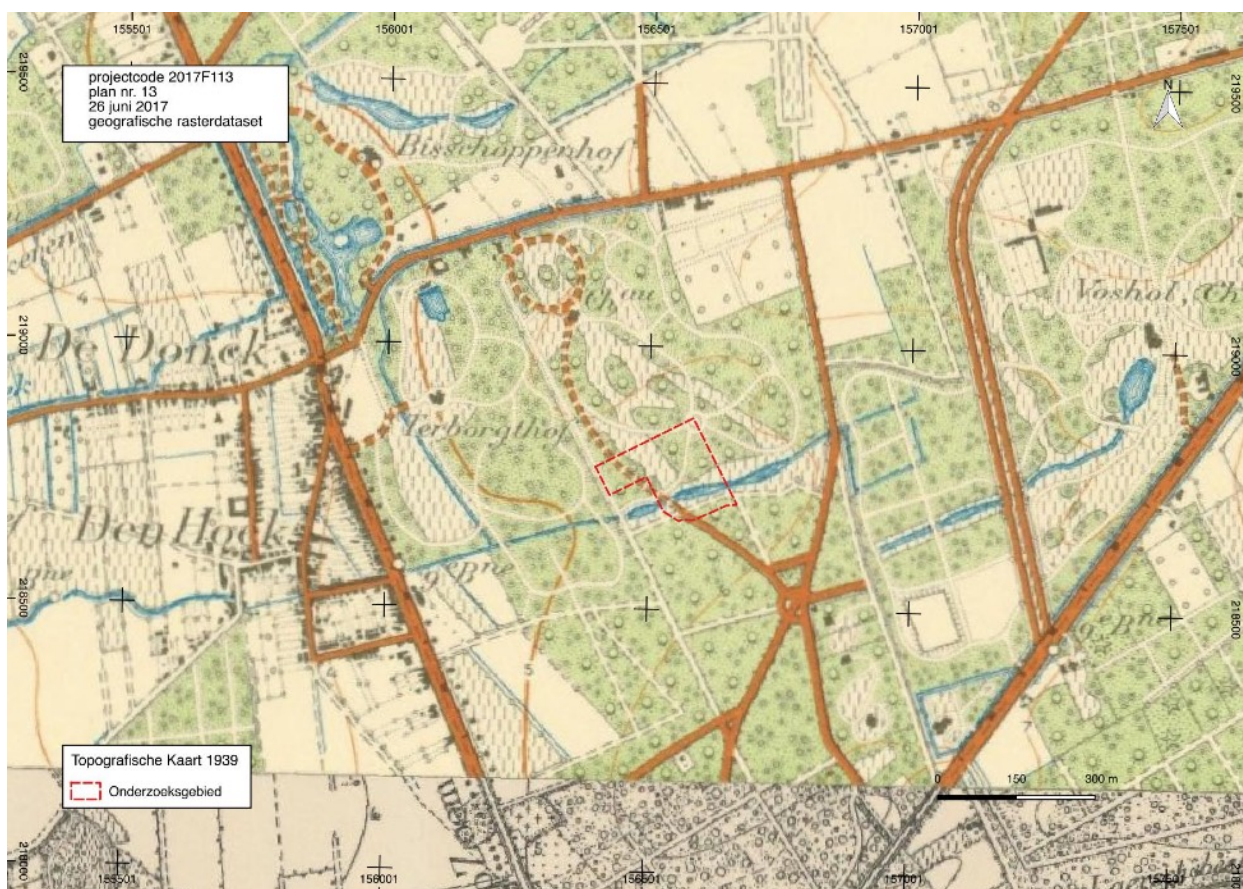

Fig. 15 Situering onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1939. © NGI

Fig. 16 Situering onderzoeksgebied op de Orthofotomosaïek kleinschalig zomer 1971. © Geopunt

Fig. 17 Situering onderzoeksgebied op de Orthofotomosaïek kleinschalig zomer 1979-1990. © Geopunt

1.2.3 Archeologische situering

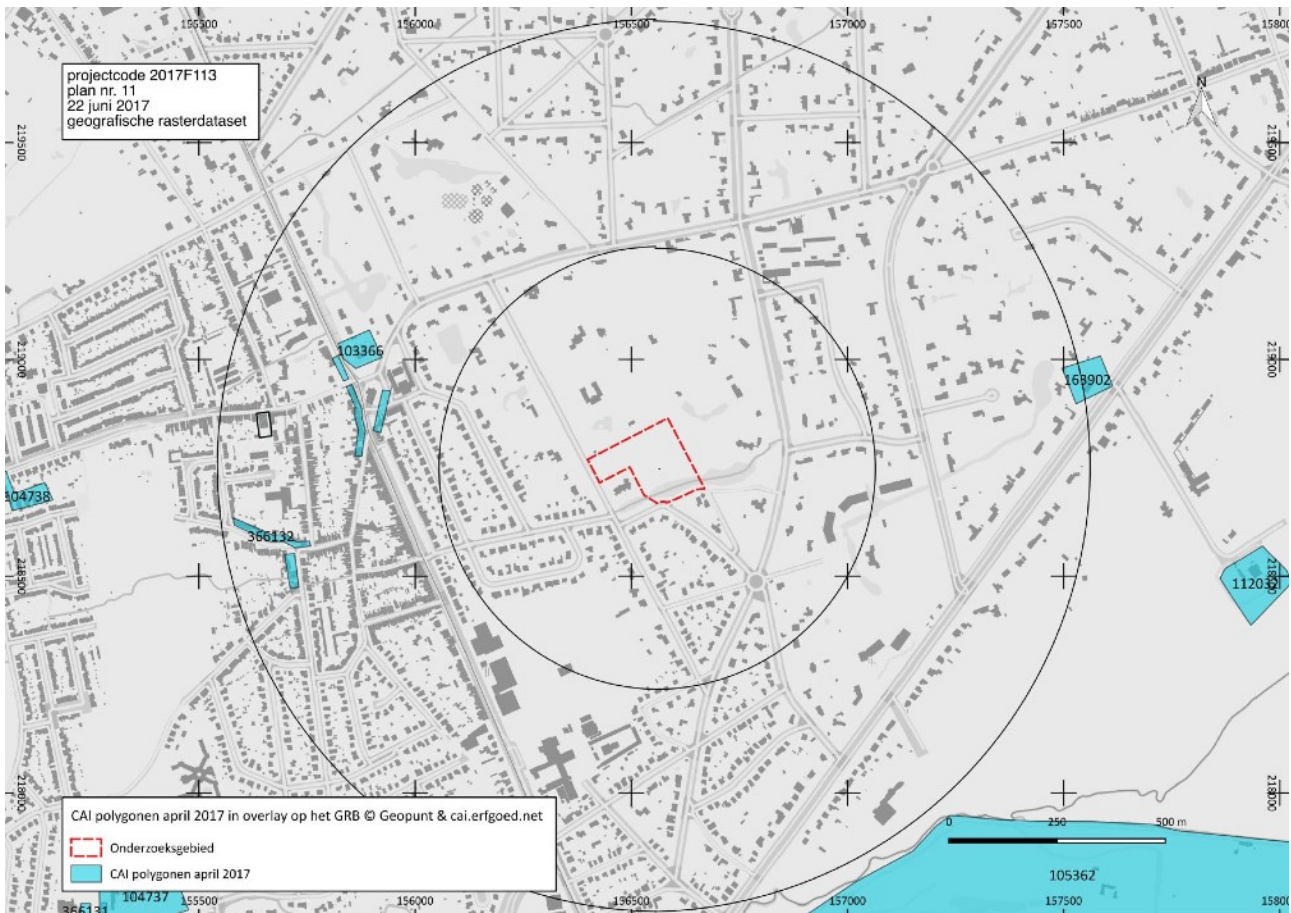

Fig. 19 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de polygonen van het CAI toestand april 2017 in overlay op het Groot Referentie Bestand. © cai.erfgoed.net & Geopunt.

Het onderzoeksgebied is niet opgenomen in een vastgestelde of afgebakende archeologische zone en behoort ook niet tot de gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt. In de Centrale Archeologische Inventaris¹² zijn er binnen een straal van 500 m geen vindplaatsen opgenomen.

Binnen een straal van 1 km zijn er 3 locaties van gebouwd erfgoed opgenomen:

- CAI ID 163902 heeft betrekking op een verdwenen luthof met tuin en omgrachting ongeveer 1 km ten oosten van het onderzoeksgebied en waarvoor de Ferrariskaart de terminus ante quem levert.¹³
- CAI ID 366132 is de locatie van de oude bewoningskernen van de gehuchten Donck en Hoeck, zoals weergegeven op de Ferrariskaart ten westen van het onderzoeksgebied.¹⁴
- CAI ID 103366 is de plaats waar het Bisschoppenhof stond, een luthof van het einde van de 17e eeuw. De huidige gebouwen stammen uit het begin van de 20e eeuw ten noordwesten van het onderzoeksgebied.¹⁵

¹² De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden.

¹³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 163902 *Bredabaan I* (geraadpleegd op 26 juni 2017).

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 366132 *Ekeren 2* (geraadpleegd op 26 juni 2017).

¹⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 103366 *Bisschoppenhof* (geraadpleegd op 26 juni 2017).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Portierswoning van het kasteeldomein Bisschoppenhof* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/12791> (geraadpleegd op 26 juni 2017).

1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?

Geomorfologisch behoort het gebied tot de Kempische Laagvlakte een depressie die het hele middelste deel van de provincie Antwerpen omvat. Het onderzoeksgebied ligt op zeer korte afstand ten oosten van de Scheldepolders.

Op de bodemkaart volgens Belgische classificatie wordt de bodem van het onderzoeksgebied geclassificeerd als een matig natte zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont. Plaggenbodems ontstonden in de Kempen door eeuwenlange aanrijking met organische stoffen zoals plaggen of stadsmest. Voor archeologisch erfgoed ouder dan het middeleeuws akkercomplex biedt de plaggenbodem een goede bescherming. De dikke afdekkende pakketten van een plaggenbodem zorgen er voor dat de archeologische bodemsporen goed bewaard blijven aangezien ze door de ophoging van de grond buiten het bereik bleven van de ploeg. De eventuele bewaring van oudere sites en grondsporen is afhankelijk van de mate waarin de begraven bodem is opgenomen in de oudste akkerlagen.¹⁶

Binnen het onderzoeksgebied lijkt een kunstmatig reliëf te zijn aangelegd bij de aanleg van het landschapspark waartoe het behoorde vanaf het begin van de 20ste eeuw. De aanleg van een dergelijke tuin gaat gepaard graafwerken. De gecreëerde hoogteverschillen variëren van 6,39 m TAW voor het toen aangelegde tracé van de Oudelandsbeek, naar 6,55 m TAW voor de strook gras centraal op het perceel en 7,46 m TAW als hoogte punt van het bos aan de oostelijke perceelsgrens. De bodem in het uiterste oosten van het onderzoeksgebied en ten oosten ervan wordt dan ook aangegeven als vergraven.

Het onderzoeksgebied is niet opgenomen in een vastgestelde of afgebakende archeologische zone en behoort ook niet tot de gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt. In de Centrale Archeologisch Inventaris¹⁷ zijn er binnen een straal van 1 km enkel 3 locaties van gebouwd erfgoed opgenomen.

Hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?

Het onderzoeksgebied lag op het einde van de 18de eeuw ten oosten van de Oudlandpolder in een zone met langgerekte percelen omgeven door haagkanten waar akkers en bos elkaar afwisselen. De Oudelandse beek stroomt van oost naar west door de polder maar ontspringt niet zoals tegenwoordig ten zuidoosten van het onderzoeksgebied. De beek komt niet verder dan de zuidelijke grens van kasteel Ter Borgh, een omgracht domein ten noordwesten van het onderzoeksgebied met een formele tuin ten zuiden van de gebouwen. De hofgrachten van het kasteel werden gevoed door een aftakking van de Fortuinbeek, die verder naar het noorden stroomt.

Tot het midden van de 19de eeuw was er weinig evolutie in het landschapsgebruik. Het bosareaal nam iets in omvang toegenomen. Het bos ten zuiden van de formele tuin van kasteel Ter Borgh is aangelegd als sterbos. De loop van de Oudelandse Beek ten zuiden Kasteel Ter Borgh werd via een aftakking die een hoek van 90° maakt verbonden met de kasteelgrachten.

In het derde kwart van de 19de eeuw breidde het bosareaal in de omgeving van het onderzoeksgebied sterk uit. De eerste aanzetten voor het omvormen van de formele tuin van kasteel Ter Borgh tot een landschappelijke tuin werden gemaakt. De loop van de Oudelandse Beek werd verlegd. Het nieuwe tracé van de beek volgt een perfecte oost - west as en vindt zijn oorsprong vanaf toen ten oosten van het onderzoeksgebied. Mogelijk kaderde het verleggen van het tracé van de beek in de aanleg van de geplande tuin.

¹⁶ <https://onderzoeksbalans.onroenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/metaaltijden/archeodistricten/kempen>.

¹⁷ De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden.

Begin 20ste eeuw werd de landschappelijke tuin van Kasteel Ter Borcht sterk uitgebreid naar het oosten. De Oudelandse Beek werd verbreed en kreeg ze haar huidige omvang. Vanaf 1946 begon de Maatschappij Ter Borcht met de verkaveling van het domein Ter Borcht.

Het onderzoeksgebied was op het einde van de 18de eeuw in gebruik als akker. Het grensde in het westen aan de tuin van Kasteel Ter Borcht. Midden 19de eeuw was het oostelijk deel van het onderzoeksgebied bebost en niet langer in gebruik als landbouwgrond. Sinds het derde kwart van de 19de eeuw stroomt de verlegde Oudelandsbeek over het zuidelijk deel van het te onderzoeken perceel van oost naar west. Begin 20ste eeuw werd het onderzoeksgebied opgenomen in het landschapspark van kasteel Ter Borcht. De Oudelandse Beek werd verbreed. Een strook gransland verdeelde het gebied in twee. Ten westen en ten oosten ervan stonden bomen. De inrichting van het te onderzoeken gebied is in wezen niet meer veranderd sinds de jaren 1930.

Wat is de impact van de geplande werken ?

Het onderzoeksgebied is gelegen in woonparkgebied en is grotendeels bebost. Het verkavelingsplan voorziet in het verdelen van het bestaande perceel in twee kavels voor residentiële bewoning. Het noordelijke lot zal een oppervlakte van 12.465 m² hebben, het zuidelijke van 15.019 m². De huidige eigenaar voorziet zelf geen verdere ontwikkeling. Op korte termijn zijn er dus geen ingrepen in de bodem gepland. Er worden geen infrastructuurwerken uitgevoerd.

Het verkavelingsontwerp voorziet een zone met een oppervlakte van 5100 m² verdeeld over de twee nieuwe percelen waarbinnen in de toekomst de sparren mogen worden gerooid. Deze bevindt zich rond het open grasland midden op het perceel. Het eiken-beukenbos ten westen en ten oosten ervan blijft behouden. De zone waarbinnen op elk van de twee percelen gebouwen zullen mogen worden ingeplant is 900 m² groot.

Fig. 20 Syntheseplan: aanduiding van het te rooien bos en de maximaal te bebouwen oppervlakte in overlay op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2016 © Geopunt

1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

De aanwezige plaggenbodem wijst op een langdurige exploitatie van de bodem door de mens. In de omgeving van het gebied heeft nog geen archeologisch onderzoek plaatsgevonden. De gekende locaties van gebouwd erfgoed, op meer dan 500 m afstand van het onderzoeksgebied, hebben betrekking op hoeven en lusthoven, wat eveneens wijst op de vruchtbaarheid van de bodem. Het domein Ter Borch waaraan het onderzoeksgebied in het verleden grensde klimt op tot de late middeleeuwen.

Toch wordt het potentieel op kennisvermeerdering van het onderzoeksgebied als eerder laag ingeschat. Het werd begin 20ste eeuw ingericht als een deel van het landschapspark van kasteel Ter Borch. Dat ging gepaard met het graven van het tracé van de Oudelandse Beek en het aanleggen van kunstmatig reliëf binnen het onderzoeksgebied.

Bovendien is op korte termijn geen bodemverstoring te verwachten. Op langere termijn kan maximaal 1800 m² effectief bebouwd worden en mag een oppervlakte van 5100 m² naaldbout gerooid worden. Het bouwen van de woningen en het rooien van de bomen zal vermoedelijk voor de twee percelen verspreid in de tijd plaatsvinden.

Het potentieel op kennisvermeerdering bij verder onderzoek zal bijgevolg eerder gering zijn.

1.2.6 Samenvatting

Het onderzoeksgebied is gelegen in woonparkgebied en is grotendeels bebost. Het verkavelingsplan voorziet in het verdelen van het bestaande perceel in twee kavels voor residentiële bewoning. De huidige eigenaar voorziet zelf geen verdere ontwikkeling. Op korte termijn zijn er dus geen ingrepen in de bodem gepland. Er worden geen infrastructuurwerken uitgevoerd en er worden geen bomen gekapt.

Het verkavelingsontwerp voorziet een zone met een oppervlakte van 5100 m² waarbinnen in de toekomst de sparren mogen worden gerooid. Deze bevindt zich rond het open grasland midden op het perceel. Het eiken-beukenbos ten westen en ten oosten ervan blijft behouden. De zone waarbinnen op elk van de twee percelen gebouwen zullen mogen worden ingeplant is 900 m² groot.

De aanwezige plaggenbodem wijst op een langdurige exploitatie van de bodem door de mens. In de omgeving van het gebied heeft nog geen archeologisch onderzoek plaatsgevonden. De gekende locaties van gebouwd erfgoed, op meer dan 500 m afstand van het onderzoeksgebied, hebben betrekking op hoeven en lusthoven, wat eveneens wijst op de vruchtbaarheid van de bodem. Het domein Ter Borch waaraan het onderzoeksgebied in het verleden grensde klimt op tot de late middeleeuwen.

Toch wordt het potentieel op kennisvermeerdering van het onderzoeksgebied als eerder laag ingeschat. Het werd begin 20ste eeuw ingericht als een deel van het landschapspark van kasteel Ter Borch. Dat ging gepaard met het graven van het tracé van de Oudelandse Beek en het aanleggen van kunstmatig reliëf binnen het onderzoeksgebied.

Bovendien is op korte termijn geen bodemverstoring te verwachten. Op langere termijn kan maximaal 1800 m² effectief bebouwd worden en mag een oppervlakte van 5100 m² naaldbout gerooid worden. Het bouwen van de woningen en het rooien van de bomen zal vermoedelijk voor de twee percelen verspreid in de tijd plaatsvinden.

Er wordt geen verder archeologisch onderzoek aanbevolen.

Bibliografie

Uitgegeven bronnen

ADAMS R. & VERMEIRE S. 2002. Toelichting bij de quartairgeologische kaart, kaartblad 15 Antwerpen, Gent.

BOGEMANS F. 2005 & 2008. Legende Overzichtskaart Quartairgeologie Vlaanderen.

DONDEYNE S., VANIERSCHOT L., LANGOHR R., VAN RANST E. & DECKERS J. 2015. De grote bodemgroepen van Vlaanderen: kenmerken van de 'Reference Soil Groups' volgens het internationale classificatiesysteem World Reference Base. KU Leuven & Universiteit Gent in opdracht van de Vlaamse Overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen.

VAN RANST E. & Sys D. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Gent.

S.N. 1992-1993. Geschiedenis van het hof Ter Borch. Breesgata 15-16.

Digitale bronnen

AGIV. AGENTSCHAP VOOR GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN

<https://www.agiv.be>

BODEMVERKENNER

<https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>

CARTESIUS

<http://www.cartesius.be>

CARTOWEB

www.cartoweb.be, www.ngi.be

CENTRAAL ARCHEOLOGISCHE INVENTARIS

cai.erfgoed.net en <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/>

DATABANK ONDERGROND VLAANDEREN.

<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>

GEOPORTAAL

<https://geo.onroenderfgoed.be>

GEOPUNT VLAANDEREN

<http://www.geopunt.be/kaart>

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Figurenlijst

- Fig. 1 Situering van het onderzoeksgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt
- Fig. 2 Situering van het onderzoeksgebied de topografische kaart 1:10.000 © NGI
- Fig. 3 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2016. © Geopunt
- Fig. 4 PLAN 14 Bestaande Toestand © Marc Claes
- Fig. 5 PLAN 15 Plan van de geplande verdeling van de percelen. Op het verkavelingsplan wordt de zone waarbinnen gebouwen mogen worden opgetrokken aangeduid in het rood. © Marc Claes
- Fig. 6 PLAN 3. Profiel van het terrein. © Geopunt (22 juni 2017)
- Fig. 7 Situering van het onderzoeksgebied op het DHM LIDAR_DHMV_II_DTM_RAS_1M met in overlay de waterlopen zoals op genomen in de Vlaamse Hydrografische Atlas 2016. © Geopunt
- Fig. 8 Het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart. © DOV
- Fig. 9 Het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart. © DOV
- Fig. 10 Het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © DVO
- Fig. 11 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart. © Geopunt
- Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt
- Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen. © Geopunt
- Fig. 14 Situering onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1873. © NGI & Cartesius.be
- Fig. 15 Situering onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1939. © NGI & Cartesius.be
- Fig. 16 Situering onderzoeksgebied op de Orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1971. © Geopunt
- Fig. 17 Situering onderzoeksgebied op de Orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990. © Geopunt
- Fig. 18 Situering onderzoeksgebied op de Orthofotomozaïek middenschallig winter 2000-2003. © Geopunt
- Fig. 19 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de polygonen van het CAI toestand april 2017 in overlay op het Groot Referentie Bestand. © cai.erfgoed.net & Geopunt.
- Fig. 20 Syntheseplan: aanduiding van het te rooien bos en de maximaal te bebouwen oppervlakte in overlay op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2016 © Geopunt

BIJLAGEN

ARCHEOLOGISCHE PERIODES IN VLAANDEREN

Periode			Datering
steentijd	paleolithicum	vroeg (oud)	tot 300.000 BP
		midden	300.000 - 35.000 BP
		laat (jong)	35.000 - 14.000 BP
		finaal	vanaf 14.000 BP
	mesolithicum	vroeg	vanaf 9500 v. Chr.
		midden	8 ^{ste} millennium v. Chr.
		laat	7 ^{de} en 6 ^{de} millennium v. Chr.
		finaal	5 ^{de} millenium v. Chr.
	neolithicum	vroeg	5300 - 4400 v. Chr.
		midden	4400 - 3700 v. Chr.
		laat	3700 - 3000 v. Chr.
		finaal	3000 - 2000 v. Chr.
metaaltijden	bronstijd	vroeg	2000 - 1800 v. Chr.
		midden	1800 - 1100 v. Chr.
		laat	1100 - 800 v. Chr.
	ijzertijd	vroeg	800 - 500 v. Chr.
		midden	500 - 250 v. Chr.
		laat	na 250 v. Chr.
Romeinse tijd		vroeg	1 ^{ste} eeuw
		midden	2 ^{de} en 3 ^{de} eeuw
		laat	4 ^{de} eeuw
middeleeuwen		vroeg	5 ^{de} tot 9 ^{de} eeuw
		volle	10 ^{de} tot 12 ^{de} eeuw
		laat	13 ^{de} tot 15 ^{de} eeuw
nieuwe tijd			16 ^{de} tot 18 ^{de} eeuw
nieuwste tijd			19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw

Dit chronologisch kader is bedoeld ter oriëntatie. Er werd gekozen voor algemene tijdvakken om niet de indruk te wekken dat culturen in kalenderjaren kunnen worden gevat. De jaren voor 10.000 BP zijn uitgedrukt in 'jaren geleden' of jaren BP (before present = 1950). De jaren na 10.000 BP zijn uitgedrukt in jaren voor of na Chr.